

О. І. Скаско

доктор економічних наук,
професор кафедри обліку і аудиту
Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

ЗАВДАННЯ, МЕТОДИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розглянуто завдання внутрішнього аудиту суб'єктів господарювання, обґрунтовано його сутність. Висвітлено методи внутрішнього аудиту, комплексне застосування яких сприяє реалізації його завдань, а правильність обраних методів дослідження дозволяє отримати комплексну інформацію про стан системи, оцінити її достовірність і адекватності розкриття для позиціонування підприємства в діловому світі.

Ключові слова: внутрішній контроль, внутрішній аудит, завдання внутрішнього аудиту, методи аудиту, наглядова рада, внутрішні та зовнішні ризики.

Skasko O. OBJECTIVES, METHODS OF INTERNAL AUDIT OF THE ENTITY AT THE PRESENT STAGE

Considered the problems of internal audit of financial and business entities, proved his identity. Highlights methods of internal audit, a comprehensive application which supports the realization of its objectives and the accuracy of selected research methods can get comprehensive information about the state of the system, estimate its accuracy and adequacy of disclosure for positioning the company in the business world.

Keywords: internal control, internal audit, internal audit objectives, methods, audit, supervisory board, internal and external risks.

Внутрішній аудит як важлива інституція контролю почала формуватись у світовій практиці після економічної кризи 1932–1933 років, що розкрила проблеми низького рівня захищеності акціонерів, клієнтів, інвесторів суб'єктів господарювання від банкрутств та фінансових зловживань. У післякризовий період світова економіка розвивалась шляхом створення великих холдингів, корпорацій, які відкривали структурні підрозділи (філії, дочірні підприємства) у багатьох країнах світу. Зазначені тенденції та наступні світові економічні кризи вимагали налагодження суб'єктами господарювання ефективної системи внутрішнього контролю за їхньою господарсько-фінансовою діяльністю, в якій провідне місце належало внутрішньому аудиту. У своєму розвитку він пройшов підтверджувальний, системно-орієнтований етапи і у XXI столітті змінив головні акценти, які характеризують внутрішній аудит як «ризико-орієнтований», що потребує реалізації нових завдань через застосування ширшого комплексу методів.

Метою статті є дослідження особливостей, завдань і методів внутрішнього аудиту в Україні.

А 1998 року внутрішній аудит стає обов'язковим інститутом контролю в банківській системі з ухваленням Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України [1], а іншими суб'єктами господарювання використовувався як один з інструментів, що сприяв їхньому допуску на міжнародні ринки капіталів. Законодавче регулювання внутрішнього аудиту в банківській системі відбулось з ухваленням Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2], який з 2001 року передбачав при видачі ліцензії на банківську діяльність обов'язкову на-

явність і функціонування в банку підрозділу внутрішнього аудиту.

Наприкінці 2005 року економіка України була визнана Європейським Союзом ринковою, а США – у лютому 2006-го, що вимагало багатьох змін у функціонуванні важливих інститутів ринкових відносин. Зокрема, 2008 року з ухваленням Закону України «Про акціонерні товариства» законодавчо врегульовано процеси формування і розвитку внутрішнього аудиту акціонерних товариств, що мало сприяти розвитку інвестиційного клімату в Україні. Так, згідно з вимогами статті 56 цього Закону, наглядова рада акціонерного товариства може утворювати з числа її членів. Комітет з питань аудиту очолює член наглядової ради, обраний за пропозицією акціонера, який не контролює діяльність цього товариства. З метою забезпечення діяльності комітету в товаристві запроваджується посада внутрішнього аудитора або служба внутрішнього аудиту, які підпорядковані та підзвітні голові комітету з питань аудиту [3].

Порівняльна характеристика законодавчих вимог до функціонування внутрішнього аудиту в банках і на інших підприємствах дозволяє виокремити його особливості. По-перше, в банках він є обов'язковим структурним підрозділом, а в інших акціонерних товариствах – за потреби і рішенням його наглядової ради. По-друге, кандидатура на посаду керівника служби внутрішнього аудиту в банках погоджується з Комісією НБУ з питань нагляду і регулювання діяльності банків через проведення тестування та співбесіди, а в інших суб'єктах господарювання керівник служби внутрішнього аудиту не проходить спеціального погодження в державних інституціях.

Розвиток внутрішнього аудиту, його сутність, завдання, функції були об'єктом дослідження багатьох науковців [4–7], практиків України, серед яких можна виділити праці Т. О. Каменської, Р. О. Костирка, В. П. Пантелеєва, С. І. Прилипка. Здійснені ними висновки містять різні тлумачення і потребують узагальнень, уточнень через подальші наукові дослідження.

Сутність внутрішнього аудиту найбільш повно розкривають його завдання, які, у свою чергу, залежать від законодавчо-нормативного регулювання, усвідомлення акціонерами і державними органами управління ролі та місця внутрішнього аудиту в загальній системі внутрішнього контролю. Основні завдання внутрішнього аудиту ілюструє *рис. 1*.

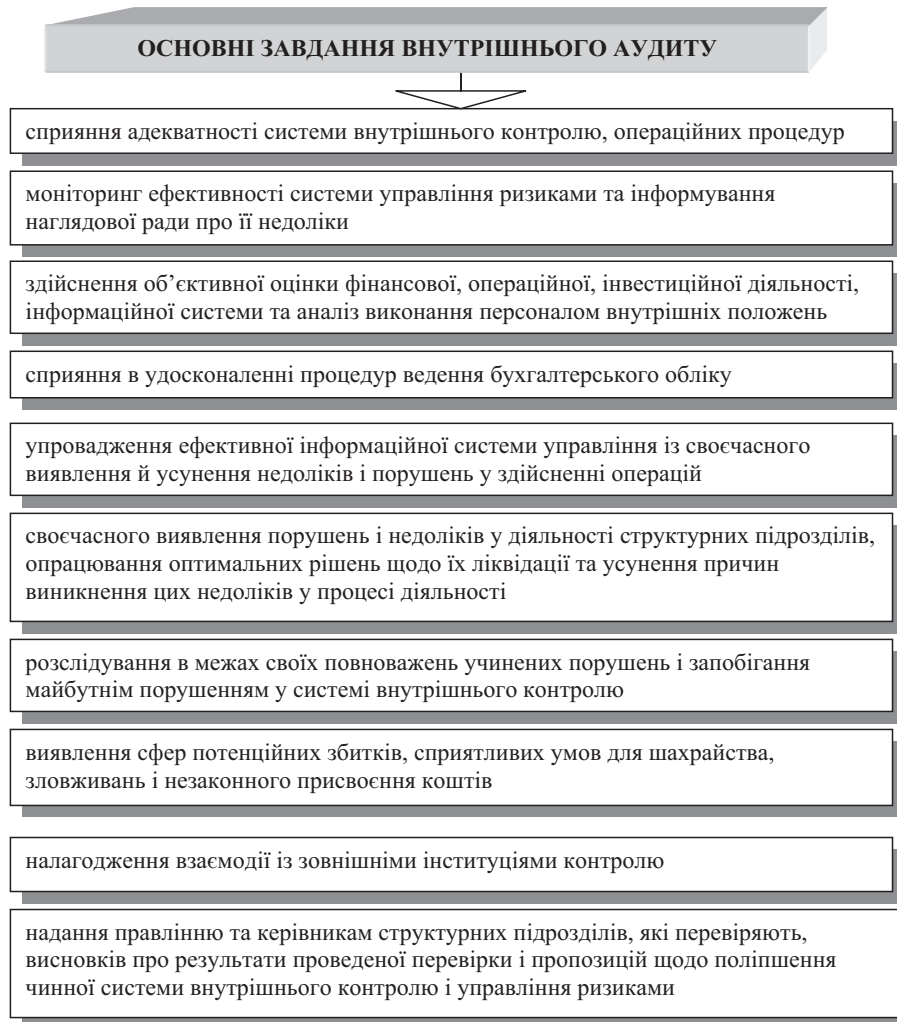

Рис. 1. Завдання служби внутрішнього аудиту

Результативність внутрішнього аудиту залежить першочергово від правильності обраних методів дослідження операцій, процесів та суб'єктивних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Методи дозволяють отримати комплексну інформацію про стан системи, оцінити її достовірність для позиціонування організації в діловому світі. Еволюція завдань і методів внутрішнього аудиту у світовій практиці відповідала етапам його розвитку:

- на першому етапі становлення завдань внутрішнього аудиту полягали у здійсненні ревізій, інвентаризацій, перевірок бухгалтерсько-фінансової звітності, тобто основним методом дослідження було підтвердження записів у системі обліку, тому його називали підтверджувальним;
- на другому етапі завдання внутрішнього аудиту полягали в наданні допомоги керівництву в

прийнятті правильних управлінських рішень, пошуку наявних втрат, можливих резервів підвищення ефективності діяльності, він застосував розширений перелік методів дослідження.

Нині сфера внутрішнього аудиту перебуває в пошуку нових напрямів реалізації своїх цілей, які зможуть протидіяти багатьом ризикам у глобальній економіці. Новий етап розвитку внутрішнього аудиту – це ризикоорієнтований аудит. Чинниками розширення його завдань і методів є:

- по-перше, гучні банкрутства великих корпорацій і банків у США, Європі призвели до сумніву щодо ефективності внутрішнього аудиту;
- по-друге, його діяльність відбувається на постійній основі, на відміну від періодичного здійснення контролю зовнішнім аудитом;
- по-третє, складна організаційна структура, велика кількість філій, різноманітність видів ді-

яльності, глобалізаційні процеси в сукупності призводять до того, що бухгалтерський облік і внутрішній контроль не справляються з таким розвитком процесів.

Разом з тим аналіз причин світової і вітчизняної банківської кризи 2007–2009 рр. показує, що на практиці у більшості банків внутрішній аудит приділяв більше увагу порушенням пунктів інструкцій, внутрішніх документів банку і покаранням винних осіб, а не аналізу ризиків, процесів і причин, що призвели до таких порушень, удосконаленню форм контролю,

що зменшують вплив виявлених ризиків. Тобто основна увага зосереджена на боротьбі з наслідками, а не з причинами виникнення негативних моментів у діяльності.

Зміна орієнтирів внутрішнього аудиту на перевірку ефективності систем управління ризиками характеризує новий етап у розвитку внутрішнього аудиту – ризикоорієнтований аудит. Відповідно, різноманітність і ризиковість діяльності в сучасних умовах вимагають застосування широкого кола методів, сукупність яких узагальнено на *рис. 2*.

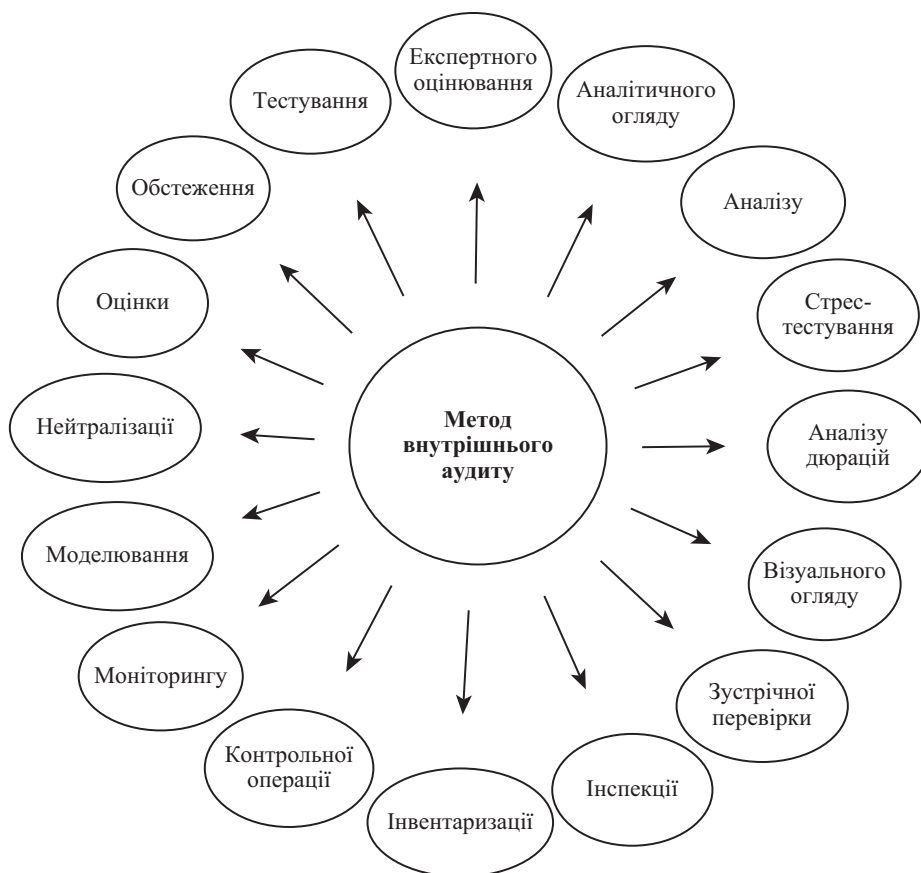

Рис. 2. Методи внутрішнього аудиту

Метод *аналізу* застосовується при дослідженні бізнес-планів, стратегій діяльності, показників фінансового стану, звітності, системи управління ризиками тощо. Він поділяється на хронологічний і порівняльний. Хронологічний аналіз дозволяє виявити: послуги, які мають / не мають попиту; необґрунтовані зміни попиту на певні послуги в часі тощо. Порівняльний аналіз дозволяє встановити рейтинг, якість наданих послуг щодо інших суб'єктів. На цій основі органи управління можуть окреслити правильні стратегічні шляхи подальшого розвитку.

Правильність здійснення багатьох операцій не завжди можна перевірити за допомогою методів документального контролю. Часто виникає потреба провести перевірку наявності грошових коштів, основних засобів та інших активів у натуральному вираженні. З цією метою використовують методи фактичного контролю, у ході якого перевіряють не тільки документи, а й фактичну наявність грошових коштів і ма-

теріальних цінностей шляхом застосування методів *експертного оцінювання*, *візуального огляду*, *інвентаризації* стану збереження та їх наявності.

Інвентаризація – метод контролю фактичних залишків основних коштів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і стану розрахунків, їх відповідності даним бухгалтерського обліку на певну дату. Залежно від ступеня охоплення господарських коштів розрізняють суцільні та часткові інвентаризації. Перші охоплюють усі види господарських коштів (основні засоби, товарно-матеріальні цінності, грошові кошти і розрахунки); другі – тільки деякі види цих коштів чи об'єкти, що є в окремих підрозділах (дочірніх підрозділах, філіях, відділеннях).

Метод *експертного оцінювання* базується на проведенні спеціалістами експертизи обсягів і якості наданих послуг, обґрунтованості нормативів матеріальних витрат (ремонт, будівництво приміщень), додержання технологічних режимів тощо.

Візуальний огляд передбачає контроль матеріально-технічної бази (приміщень, обладнання з організації праці), зберігання власних товарно-матеріальних цінностей та отриманих як заставне майно, стану пропускної системи тощо.

Обстеження, як і перевірка, охоплює окремі сторони діяльності й оцінює фінансовий стан, перспективи розвитку, необхідність реорганізації чи переорієнтації діяльності. У ході обстеження часто використовуються прийоми *опитування*, *анкетування*, що переслідують мету виявлення слабких та сильних сторін діяльності, засад, які формують репутацію.

Інспекція – це метод виїзного аудиту, який полягає у підтвердженні результатів інвентаризації, фактичного існування активів і зобов'язань, а також у перевірці облікових записів. Проводяться з метою загального ознайомлення зі станом справ на місцях і надання оперативної практичної допомоги.

Метод *аналітичного огляду* застосовують при аналізі найважливіших показників і тенденцій. Він також полягає в аналізі фінансових показників підприємств-контрагентів, з якими здійснюють чи мають намір здійснювати активні і пасивні операції. Метод аналітичного огляду охоплює дослідження змін (у тому числі прогнозовані показники) діяльності галузей, де підприємство сконцентрувало свою діяльність; вивчає діяльність підприємств-конкурентів.

Метод *оцінки* передбачає оцінювання стану, ефективності, надійності: окремих операцій; виконання посадовими особами, персоналом внутрішніх положень, посадових інструкцій і впливу людського фактору; управлінських та інформаційних систем, у т. ч. систем електронних послуг; якості аутсорсингових послуг; сфер потенційних збитків.

Діяльність суб'єктів господарювання постійно перебуває під впливом зовнішніх ризиків. Для їх обмеження використовують такий метод внутрішнього аудиту, як *моніторинг* (наприклад, у постійному контролі за платоспроможністю дебіторів). Аналогічний контроль підприємства здійснюють шляхом моніторингу і за показниками, які характеризують їхню діяльність, зокрема, щодо стану ліквідності, дотримання лімітів, обмежень, перевищення повноважень посадовими особами, нормативно-правових актів, внутрішніх положень, виконання рішень органів управління та бізнес-планів.

Якщо на діяльність підприємства є скарги щодо неякісного обслуговування, в окремих випадках застосовують метод *контрольної операції*. Переважно він застосовується після отримання результатів застосування прийомів внутрішнього аудиту – опитування, анкетування.

Суть і мета методу *контрольної операції* полягає в наданні внутрішнім аудитором грошових засобів і роз'ясненні суті проблеми фізичній особі, яка не є працівником підприємства, на здійснення окремих операцій у конкретному структурному підрозділі. За результатами її здійснення зазначена фізична особа може підтвердити / спростувати наявну проблему (неетичної поведінки, ненадання належної консультації, непрофесійність працівників). Наприклад, здаючи

торговельну виручку, контрагент підприємства надасть більше / менше готівкових коштів (завчасно перераховані за участі аудитора) відносно грошових документів. Завершення операції надасть докази чесності, уважності та професійності касира або ж, навпаки, підтвердить попередні скарги, результати анкетувань про наявність проблем у діяльності підприємства.

Багато проблем у діяльності підприємств пов'язані з ефективністю системи внутрішнього контролю, рівнем кадрового забезпечення, процесами суттєвої плинності працівників. У цій ситуації важливим методом внутрішнього аудиту є *тестування*. До нього вдаються для стандартизованого визначення ефективності системи внутрішнього контролю, індивідуальних відомостей про особистості підприємства. За функціональною ознакою розрізняють: тести інтелекту, тести креативності, тести досягнень, тести особистості, проєктивні тести.

Завдяки цьому методі аудиторі досліджують, окрім ефективності системи внутрішнього контролю, компетентність працівників, відповідність посадам, які вони обіймають, якість програмного забезпечення. На цій основі визначають рівень морального клімату підприємства, психологічного стану працівників у разі виникнення нестандартних ситуацій; конкретних працівників, яких належить матеріально стимулювати; рівень задоволеності клієнтів якістю надання послуг.

Найбільш точним методом оцінки засобів контролю, вбудованих у програмне забезпечення бухгалтерського обліку, є безпосереднє вивчення аудитором програмних алгоритмів. У цьому разі використовують різноманітні засоби тестування програмного забезпечення шляхом введення даних у комп'ютерну систему суб'єкта і порівняння отриманих результатів із заздалегідь визначеними.

Є випадки свідомих зловживань через підроблення документів, де суперечності виникають між кількома взаємопов'язаними документами. У таких випадках фальсифікацію виявляють, зіставляючи досліджуваний документ з іншими, який є в контрагента підприємства. Для цих цілей аудиторі застосовують метод *зустрічної перевірки*. Метод *зустрічної перевірки* часто виявляється ефективним, оскільки більшість первинних бухгалтерських документів оформляють у двох або кількох екземплярах.

Максимальне виключення ризику – основа методу *нейтралізації вимог і зобов'язань*. Цей метод застосовується для прогнозування ризику втрати ліквідності, однак залишає підприємство під впливом економічної складової відсоткового ризику. Він припускає формування вимог і зобов'язань синхронно в тому самому розмірі, за тих самих умов, за винятком відсоткової ставки, яка за вимогами перевищує відсоткову ставку щодо зобов'язань на визначену фіксовану маржу, що покриває ризик і цільовий прибуток.

Метод *моделювання* полягає в оцінці майбутніх грошових потоків, структурі балансу, позабалансових вимог і зобов'язань, економічній вартості підприємства на основі опису властивостей фінансових інструментів і припущень про майбутню динаміку відсоткових ставок.

Розрізняють два види моделювання: статичне і динамічне. Статичне моделювання виконується виходячи з наявної структури балансових і позабалансових вимог і зобов'язань у припущенні про припинення, починаючи з поточного моменту, операцій із залучення і розміщення коштів. Динамічне моделювання виконується виходячи з наявної структури балансових і позабалансових вимог і зобов'язань, передбачуваних у майбутньому операцій із залучення і розміщення коштів.

Основою моделювання служить опис усіх властивостей фінансових інструментів, що впливають на грошовий потік у майбутньому.

Стрес-тестування – це метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає підприємство на ризик, і у визначенні шокової величини зміни зовнішніх факторів – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає підприємство, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями. Стрес-тестування забезпечує визначення потрібного

розміру капіталу в майбутньому з урахуванням можливості зміни ринкових умов, які можуть мати негативний вплив на підприємство.

Метод *аналізу дюрації* заснований на її властивості відображати чутливість поточної вартості фінансового інструменту до зміни відсоткових ставок: що більша дюрація фінансового інструменту, то більш чутлива його поточна вартість до зміни ставки (за інших однакових умов). Цей метод застосовують підприємства, які здійснюють операції з довготерміновими фінансовими інструментами.

Суб'єкти господарювання у вітчизняній практиці високим темпом перетворюються в усе складніші інституції, а турбулентності світової економіки розширюють масштаби кризових явищ між національними ринками. Забезпечення керованості розповсюдження зовнішніх впливів можливе за змін у методах, підходах та інструментах внутрішнього аудиту, які відповідатимуть складності внутрішнього, зовнішнього середовища і характеризують його як «ризико-орієнтований аудит».

Список використаних джерел

1. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України : затверджено Постановою Правління НБУ від 20.03.1998 № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000, № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1146.106>.
4. Каменська Т. О. Ризик-орієнтований характер сучасного внутрішнього аудиту / Т. Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 6. – С. 49–53.
5. Костирко Р. О. Удосконалення аудиту фінансової звітності акціонерних товариств : монографія. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2003. – 300 с.
6. Пантелеев В. П. Внутрішній аудит : навч. посібник / В. П. Пантелеев, М. Д. Корінко // Державна академія статистики, обліку та аудиту Державного комітету статистики України. – К., 2006. – 248 с.
7. Прилипко С. І. Внутрішній аудит – запорука ефективного корпоративного управління / С. І. Прилипко, О. Ю. Редько // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 180. – С. 7–8.

References

1. Board of the National Bank of Ukraine. Pro orhanizatsiyu vnutrishnoho audytu v komertsyinykh bankakh Ukrainy [On the organization of internal audit in commercial banks of Ukraine] Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Supreme Council of Ukraine. Pro banky i bankivsku diyalnist [On Banks and Banking Activity]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [in Ukrainian].
3. Supreme Council of Ukraine. Pro akcionerni tovarystva [On Joint Stock Companies]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/go/514-17.
4. Kamenska T. O. (2010) Ryzyk-oriyentovanyy kharakter suchasnoho vnutrishnoho audytu [Risk-oriented nature of the modern internal audit]. Bukhhaltersky oblik i audyt, 6, 49–53 [in Ukrainian].
5. Kostyrko R. O. (2003) Udoskonalennya audytu finansovoyi zvitnosti aktsionerneykh tovarystv [Improving of audit joint stock companies financial statements]. Luhans'k : vyd-vo SNU im. V.Dalya [in Ukrainian].
6. Panteleyev V. P., Korinko M. D. (2006) Vnutrishniy audyt [Internal audit] Derzhavna akademiya statystyky, obliku ta audytu Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. – K. [in Ukrainian].
7. Prylypko S. I. (2001) Vnutrishniy audyt – zaporuka efektyvnoho korporatyvnoho upravlinnya [Internal audit – the key to effective corporate governance]. Uryadovyy kur'yer, 180, 7–8 [in Ukrainian].